

Frey Mária

Nők munkaerőpiacon – a rugalmas foglalkoztatási formák iránti igények és lehetőségek

Magyarország a transzformációs sokk (1989-1992) közepette elveszített közel másfél millió munkahelyet, amire kínálati oldalon – elkerülendő a súlyos társadalmi konfliktusokat – úgy reagált, hogy a munkaerőpiac elhagyására ösztönözte-kényszerítette az embereket. A rendszerváltozás körüli létszámrombolás hatását a magyar gazdaság csak lassan képes korrigálni. Ez abból is látszik, hogy miközben *a hazai nők foglalkoztatottsága 1990-ben még kb. 18%-kal felülmúlta az Európai Unió tagállamainak átlagos mutatóját, 2003-ban még mindig 5,1%-kal alacsonyabb volt annál.* Sajnálatos módon a férfiak ennél is rosszabb helyzetben vannak: 2003-ban foglalkoztatási rátájuk 9%-kal maradt el az EU15 átlagától. Az, hogy a nők foglalkoztatási rátája nemzetközi összehasonlításban a férfiakénál kedvezőbbnek mondható, annak köszönhető, hogy a női foglalkoztatottsági szint országokénti alakulása lényegesen nagyobb átlag körüli szóródást mutat, mint a férfiaké. A dél-európai országok 35-45%-os átlagával szemben a skandináv országokban ennél másfélszeresen-kétszeresen magasabbak a mutatók. *A magyarországi érték a rendszerváltás kezdetén még az északi, manapság pedig már inkább a déli országokéhoz áll közelebb.*

1. sz. táblázat

A foglalkoztatottak aránya korcsoportonként és nemenként az EU15 tagállamában, az újonnan csatlakozott 10 országban és Magyarországon

Százalék

Kor-csoport	Magyarország, 2003.			EU 15, 2003.			Csatlakozó 10-ek, 2002.		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
15-24	29,8	23,8	26,8	42,5	36,7	39,7	28,1	22,6	25,4
25-54	80,1	67,4	73,7	86,5	67,8	77,2	77,9	66,7	72,3
55-64	37,8	21,8	28,9	51,6	32,2	41,7	41,2	21,4	30,5
15-64	63,5	50,9	57,0	72,5	56,0	64,3	61,8	50,2	55,9

Forrás: Employment in Europe 2004.Brussels

A munkavállalás szempontjából ideálisnak tekintett 25-54 éves nők foglalkoztatási rátája lényegében megegyezik az EU15 átlagos mutatójával, ezzel szemben a fiatalok és az idősek korcsoportját tekintve nagy a lemaradásunk. A nyugdíjkorhatár emelésének köszönhetően szerencsére egyre többen maradnak benn a munkaerőpiacon az idősek közül.

Az alacsony foglalkoztatottság szorosan összefügg a részmunkaidős foglalkoztatás szűkös elterjedtségével. Míg nálunk a nők 6,2%-a dolgozott részmunkaidőben 2003-ban, az EU15 átlagos mutatója 34,1% volt.

**Részmunkaidőben foglalkoztatottak arányának változása a foglalkoztatottak
összességéhez viszonyítva nemenként az Európai Unió tagállamaiban
1991-2003.**

Százalék

Ország	Férfiak		Nők		Együtt	
	1991	2003	1991	2003	1991	2003
Ausztria	4,0	5,5	26,5	37,7	12,9	20,2
Belgium	2,1	6,2	27,4	39,1	11,8	20,5
Dánia	10,5	11,6	37,8	32,6	23,1	21,3
Egy. Királyság	5,5	9,9	43,7	44,0	22,2	25,2
Finnország	7,0	8,7	13,9	17,7	10,3	13,0
Franciaország	3,4	5,4	23,5	29,8	12,1	16,5
Görögország	2,2	2,3	7,2	7,6	3,8	4,3
Hollandia	15,5	22,0	59,8	74,0	32,5	45,0
Írország	3,6	6,6	17,8	30,8	8,4	16,8
Luxemburg	1,9	2,0	17,9	24,6	7,5	10,6
Németország	2,4	5,3	30,1	39,2	14,1	22,4
Olaszország	2,9	3,2	10,4	17,3	5,5	8,5
Portugália	4,0	7,3	11,0	17,0	7,0	11,7
Spanyolország	1,6	2,6	11,2	16,8	4,7	8,0
Svédország	7,6	11,2	41,8	35,5	23,8	22,9
EU-15 átlaga	3,9	6,7	26,7	34,1	13,7	18,6
Csehország	2,6	2,3	9,9	8,5	5,7	5,0
Észtország	5,9	5,4	11,4	11,8	8,6	8,5
Lengyelország	8,1	8,2	13,2	13,2	10,4	10,5
Litvánia	..	7,4	..	11,8	..	9,6
<i>Magyarország</i>	2,3	2,8	5,5	6,2	3,8	4,4
Szlovákia	1,2	1,3	3,8	3,8	2,3	2,4
Szlovénia	..	5,1	..	7,5	..	6,2
EU-25 átlaga	5,9	6,6	29,1	30,5	15,7	17,1

Forrás: Employment in Europe, 2003. Brussels

*Az új tagállamokról az 1991. évi adatok helyett 1998. évi adatok szerepelnek, mert ezek a legrégebbiek. Ciprusról, Lettországról és Máltáról semmilyen adat nem áll rendelkezésre.

Az újonnan csatlakozott országokban ugyancsak alacsony a részmunkaidő igénybevétele, Szlovákiában például még a miénknél is ritkábban alkalmazzák. Ez arra utal, hogy a *részmunkaidő elterjedtsége szoros kapcsolatot mutat az egyes országok gazdasági fejlettségével*, amit a régi tagállamok is alátámasztanak. Nevezetesen, az EU-15 átlagához képest viszonylag alulfejlett Görögországban, Spanyolországban, vagy Olaszországban a részmunkaidő tekintetében a helyzet alig jobb, vagy rosszabb, mint nálunk.

Ugyanakkor országok sokasága próbálja a részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztését a foglalkoztatás bővítésének szolgálatába állítani, ami jól nyomon követhető az 1991. és 2003. évek adatainak egybevetésével. Az ebben rejlő lehetőség érzékeltetésére meg kell különböztetni kétfajta foglalkoztatási arányszámot: az egyik az ún. létszámarányos, ami a ledolgozott munkaidő hosszától függetlenül szerepelteti a számlálóban a foglalkoztatottakat, a másik pedig a teljes munkaidőre átszámított. (3. sz. táblázat)

3. sz. táblázat

Létszámarányos és teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráták nemenként

2003.

Százalék

Ország	Létszámarányos		Teljes munkaidőre átszámított*	
	foglalkoztatási ráták a 15-64 éves népességre vonatkozóan			
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Ausztria	75,8	62,8	74,9	51,7
Belgium	67,3	51,8	66,7	42,9
Dánia	79,6	70,5	75,4	61,8
Egyesült Királyság	78,1	65,3	74,0	50,7
Finnország	69,7	65,7	68,4	62,0
Franciaország	68,9	56,7	67,2	50,9
Görögország	72,5	43,9	72,8	42,6
Hollandia	80,9	65,8	73,1	41,6
Írország	75,0	55,8	74,4	47,0
Luxemburg	75,3	50,8	76,0	45,7
Németország	70,6	58,8	68,9	46,2
Olaszország	69,6	42,7	69,0	39,9
Portugália	74,1	60,6	74,7	57,1
Spanyolország	73,2	46,0	72,5	41,8
Svédország	74,2	71,5	72,3	63,0
EU-15 átlaga	72,5	56,0	70,6	46,9
Ciprus	78,8	60,4	79,3	57,2
Csehország	73,1	56,3	73,2	55,1
Észtország	67,2	59,0	66,0	57,0
Lengyelország	56,5	46,0	56,1	44,7
Lettország	66,1	57,9	66,3	56,5
Litvánia	64,0	58,4	65,8	58,4
Magyarország	63,5	50,9	64,0	50,0
Málta (2002)	75,3	33,6	75,7	31,7
Szlovákia	63,3	52,2	63,6	51,3
Szlovénia	67,4	57,6	66,1	55,5
EU-25 átlaga	70,8	55,0	69,1	47,2

* A teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráta a teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatotti létszám és a 15-64 éves népesség hányadosa. Az számlálót úgy számítják ki, hogy az összes ledolgozott munkaórát osztják a gazdasági ágazatokban teljes munkaidőben foglalkoztatottak egy főre eső munkaóráinak a számával.

Forrás: Employment in Europe 2004. Brussels

Mivel a részmunkaidőben foglalkoztatottak zömében nők, az ő adataikkal magyarázzuk meg a két mutató közti különbséget. A kiválasztott ország Hollandia és Görögország, mert az előbbiben a legnagyobb (74%), az utóbbiban pedig a legkisebb (7,6%) a részmunkaidősök aránya a női foglalkoztatottak között. (2. sz. táblázat) Hollandiában a létszámarányos foglalkoztatási ráta a nők esetében 65,8% volt 2003-ban, Görögországban pedig csak 42,6%. Ez a különbség kizárólag a részmunkaidős foglalkoztatás eltérő súlyából adódik, hiszen a teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráta mindkét országban szinte azonos (42,6% Görögországban és 41,6% Hollandiában).

Az alacsony részmunkaidős foglalkoztatás miatt Magyarország jóval előbbre kerül a nők foglalkoztatási rátája alapján felállított rangsorban, ha *teljes munkaidős létszámra* számoljuk át ennek értékét. Ebben az esetben *az EU-15 átlagához képest fennálló 5%-os lemaradásunk 3%-os előnyé válik!* Ez azonban korántsem adhat elégedettségre okot. A magyar adatok mögött ugyanis sok, a munkaerőpiacról kiszorult ember áll, az EU adata mögött viszont relatíve nagy munkaerő-állomány, amit az tesz lehetővé, hogy az adott munkavolument több munkavállaló között osztják szét. Aki a munkaerőpiacon belül van, az folyamatosan karbantartja munkavégző képességét, s ha akarja, részmunkaidejét előbb vagy utóbb teljes munkaidőre változtathatja, - jóval könnyebben, mint aki ezzel a munkaerőpiacon kívülről próbálkozik.

A munkavállalási korú népesség munkaerő-piaci értelemben vett kihasználtságáról a leghitelesebben a *nem-foglalkoztatottak* adatai tájékoztatnak. (4. sz. táblázat) Ebbe mindazok beletartoznak, akik nem folytatnak keresőtevékenységet: a munkanélküliek és az inaktívak. Ezek aránya a munkavállalási korú népességhez viszonyítva 22,8%-ot tett ki 1990. elején, majd 1997-re megduplázódott, azt követően pedig apadásnak indult. 2000. óta azonban *38% körül stagnál azoknak az aránya, akik szociális-jóléti ellátásból, vagy eltartóik jövedelméből élnek. A nők esetében sokkal rosszabb ez a mutató: megközelíti a 45%-ot.*

A nem-foglalkoztatottak egyik részét a *munkanélküliek* alkotják, a másikat pedig a *munkavállalási korú inaktívak*, akik négy nagy csoportból tevődnek össze: a tanulókból, a nyugdíjasokból, a gyermeknevelési támogatásokat igénybe vevőkből (gyes, gyed, gyet) és az un. egyéb inaktívokból. Ennek a négy csoportnak az együttes létszáma 1333 ezer volt 1990-ben és 2090 ezer 2004. elején. A munkaerőpiacot ez idő alatt elhagyó 756 ezer embernek – az 1990 és 2004. eleji létszám különbsége - 60%-a nő.

Nem-foglalkoztatottak összetétele a munkavállalási korú népességből*

1990-2004. január 1.

Munkavállalási korú népesség főbb kategóriái (ezer fő)	1990. jan. 1.	1998. jan. 1.	2000. jan. 1.	2004. jan. 1.
Munkavállalási korú nők száma	2849,6	3002,3	3053,4	3152,7
Foglalkoztatott nők**	2 074,1	1625,5	1723,7	1759,3
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	775,5	1376,8	1329,7	1393,3
– Munkanélküliek***	10,0	202,6	184,4	170,5
– gyesen, gyeden lévők	243,5	238,0	242,3	242,8
– gyet-ben részesülők	-	52,0	53,8	46,6
– tanulók	255,1	338,6	350,0	358,9
– nyugdíjasok	87,4	207,5	246,6	284,1
– egyéb inaktívak	179,5	338,1	252,6	290,4
Nem-foglalkoztatott nők aránya %	27,2	45,9	43,6	44,8
Munkaváll. korú férfiak száma	3107,2	3191,0	3233,0	3267,2
Foglalkoztatott férfiak**	2525,1	2096,5	2173,7	2211,0
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	582,1	1094,5	1059,3	1056,2
– munkanélküliek***	14,2	261,4	220,1	189,4
– gyesen, gyeden lévők	1,2	1,0	1,0	2,6
– tanulók	276,5	337,3	349,7	364,1
– nyugdíjasok	176,4	304,6	322,0	346,7
– egyéb inaktívak	113,8	190,2	166,5	153,4
Nem-foglalkoztatott férfiak aránya %	18,7	34,3	32,8	32,3
Munkavállalási korúak száma együtt	5956,8	6193,3	6286,4	6419,9
Foglalkoztatott férfiak és nők**	4599,2	3722,0	3897,4	3970,3
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	1357,6	2471,3	2389,0	2449,5
– munkanélküliek***	24,2	464,0	404,5	359,9
– gyesen, gyeden lévők	244,7	239,0	243,3	245,4
– gyet-ben részesülők	-	52,0	53,8	46,6
– tanulók	531,6	675,9	699,7	723,0
– nyugdíjasok	263,8	512,1	568,6	630,8
– egyéb inaktívak	293,3	528,3	419,1	443,8
Nem-foglalkoztatottak aránya %	22,8	39,9	38,0	38,2

Forrás: Számítások a nemzetgazdaság 1990-2004. január 1. munkaerő-mérlege adataiból, KSH, Bp., 2004.

*1996-ig a munkavállalási kor felső határa a nőknél 54 év volt. 1997. január 1-től 54-ről 55 évre, 1999. elejétől 56 évre, 2001-től 57 évre, 2003-tól 58 évre, 2005-től pedig 59 évre nőtt. A férfi népességből 1998-ig a 15-59 évesek számítottak munkavállalási korúnak, a 2001. évtől a 60. életévüket, 2003-tól pedig a 61. évüket betöltötték.

** Foglalkoztatottak külföldön dolgozókkal, de gyesen, gyeden lévők nélkül.

***A munkaerő-mérlegben a regisztrált munkanélküliek adatai szerepelnek. Az állami foglalkoztatási szolgálat a Foglalkoztatási Törvény alapján azokat tekinti munkanélkülinek, akik munkavállalási korúak, munkaviszonnyal nem rendelkeznek, nem résztvevői aktív munkaerő-piaci programoknak, munkát keresnek és a munkavégzésre rendelkezésre is állnak, továbbá munkanélküliként nyilvántartásba vetik magukat.

Egészen a közelmúltig magyar sajátosságának számított, hogy a nők munkanélkülisége alacsonyabb volt, mint a férfiaké. A régi és új tagállamok zömét ugyanis ennek a fordítottja jellemzi, méghozzá nagy különbséggel a nők hátrányára. A nők alulreprezentált jelenlétét a munkanélküliek között az okozta, hogy a férfiaknál nagyobb arányban dolgoznak olyan ágazatokban (közalkalmazottként, köztisztviselőként, állami tulajdonú foglalkoztatónál), amelyekben sokáig viszonylag alacsony volt az állásvesztés kockázata. S ha mégis előfordult létszámleépítés a dominánsan őket foglalkoztató szakterületeket, az is jobban sújtotta a férfiakat, mint a nőket. Az utóbbi években azonban a két nem munkanélküliségi rátája közti különbség egyre zárult, sőt 2004-ben kiegyenlítődt.

5. sz. táblázat

A munkanélküliség alakulása* 1992-2004. között

Év	Munkanélküliek száma, ezer fő			Munkanélküliségi ráta, %		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
1992	265,9	178,3	444,2	10,8	8,8	9,9
1993	316,0	202,9	518,9	13,3	10,3	11,9
1994	274,8	176,4	451,2	11,8	9,3	10,7
1995	261,5	155,0	416,5	11,4	8,7	10,2
1996	243,7	156,4	400,1	10,7	8,8	9,9
1997	214,1	134,7	348,8	9,5	7,7	8,7
1998	188,7	125,3	314,0	8,5	6,9	7,8
1999	170,0	115,3	285,3	7,5	6,3	7,0
2000	158,9	104,8	263,7	7,0	5,6	6,4
2001	142,4	91,7	234,1	6,3	5,0	5,7
2002	138,0	100,8	238,8	6,1	5,4	5,8
2003	138,5	106,0	244,5	6,1	5,6	5,9
2004	136,8	116,1	252,9	6,1	6,1	6,1

Forrás: KSH Munkaerő-felmérésének idősorai

*A KSH munkaerő-felmérése a Nemzetközi Munkaügyi szervezet ajánlásának megfelelően azokat tekinti munkanélkülinek, akik a vizsgált héten nem végeztek legalább óra jövedelemszerző tevékenységet, illetve nem volt olyan munkájuk, amitől átmenetileg távol voltak, továbbá aktívan kerestek munkát és képesek is lettek volna azt 30 napon belül megkezdni.

A nők fizetett munkában való alacsony részvétele szorosan összefügg a *gyermekvállalással*, mégpedig negatív irányban. Ez nincs mindenütt így: Portugáliában és Szlovéniában pl. egyáltalán nincs különbség a kisgyermekes anyák és a gyermektelen nők foglalkoztatottsága között. Az EU-25 átlagában ugyanakkor 72,7% volt a 25-44 éves gyermektelen nők átlagos foglalkoztatási rátája, és 56,1% azoké, akiknek volt legalább egy 5 évesnél fiatalabb kisgyermekük. Az utóbbi csoportba tartozó *kisgyermekes anyák közül Magyarországon vállalnak legkevesebben fizetett munkát a 25 EU tagállamon belül*: mindössze 32,1%-uk. Ebben meghatározó szerepet játszhat az összegében nem, de időtartamában példátlanul nagyvonalú gyermekgondozási támogatási rendszer, amelynek kedvezményezettjei inaktívnak minősülnek.

Foglalkoztatási ráták az Európai Unióban és a csatlakozó országokban családi állapot és nemek szerint, 2002.

Ország	A 25- 44 éves, 5 éven aluli kisgyermekkel rendelkező			A 25-44 éves, 5 éven aluli kisgyermekkel nem rendelkező		
	férfiak	nők	együtt	férfiak	nők	együtt
	foglalkoztatási rátái, %					
Ausztria	93,0	69,7	80,8	89,7	80,7	85,3
Belgium	93,5	65,5	78,8	85,7	73,8	80,0
Dánia*						
Egyesült Királyság	91,5	58,3	74,3	87,0	80,3	83,8
Finnország*						
Franciaország	91,7	61,4	75,7	86,2	78,0	82,1
Görögország	96,2	52,5	73,9	87,8	60,1	73,6
Hollandia	95,3	68,2	81,2	91,9	82,0	87,1
Írország*						
Luxemburg	96,0	61,8	78,7	93,3	74,4	84,0
Németország	90,8	55,3	72,5	84,8	78,7	81,9
Olaszország	93,9	50,3	71,3	82,8	58,7	71,0
Portugália	97,4	76,8	86,8	88,3	77,0	82,6
Spanyolország	93,4	47,8	70,0	83,9	61,6	73,1
Svédország*						
EU-15 átlaga	92,5	57,3	74,3	85,5	72,5	79,2
Ciprus	97,8	66,1	81,5	92,6	79,5	85,7
Cseh Köztársaság	96,0	35,1	65,2	90,2	83,3	86,8
Észtország	88,6	45,3	67,1	83,1	78,3	80,6
Lengyelország	85,0	52,6	68,7	75,4	68,0	71,8
Lettország	90,9	74,4	82,8	79,7	76,2	77,9
Litvánia	88,5	58,3	73,3	77,3	78,0	77,7
<i>Magyarország</i>	<i>85,6</i>	<i>32,1</i>	<i>58,6</i>	<i>82,4</i>	<i>76,3</i>	<i>79,4</i>
Málta*						
Szlovákia	85,0	40,9	62,4	78,7	74,4	76,6
Szlovénia	95,3	86,0	90,5	88,5	85,1	86,8
EU-25 átlaga	91,9	56,1	73,4	84,5	72,7	78,7
Bulgária	75,9	48,4	62,7	69,8	69,2	69,5
Románia	88,9	69,6	79,5	81,7	70,1	76,0
EU-27 átlaga	91,6	56,4	73,5	84,1	72,5	78,4

Forrás: Eurostat, Labour Force Survey, In: European Union, 2003., 26. old.

*Nem áll rendelkezésre adat Dániáról, Finnországról, Írországról, Máltáról és Svédországról.

A munkavállalási korú nők mintegy 10%-a *gyermekgondozási szabadságon* van, gyes, gyed vagy gyet támogatással. Pontosán 300 ezres női népességről beszélhetünk, akiknek a száma annak ellenére változatlan maradt a vizsgált időszakban, hogy közben a születéseké a kilencvenes évek eleji 120 ezerről mára 95 ezer alá esett.

A gyermeknevelés miatti hosszú távollét a munkáltató és a munkavállaló közötti kapcsolatot fellazítja, esetleg teljesen formálissá teszi. Ebben közrejátszik az a tény, hogy *a munkaviszonnyal rendelkezők csupán háromnegyedének maradt fenn változatlan formában a munkahelye a gyermekgondozási támogatások igénybevétele alatt.* Ez az arány a gyeden lévő körében a legmagasabb, gyesen lévő között 77,4%, a gyeten lévő esetében pedig 49%. A gyermekgondozási szabadságra távozó munkahelyeinek 12,3%-a megszűnt, 11%-a átalakult, s ez túlnyomó részüknél jelentős létszámleépítéssel járt.

A munkáltatói oldalon bekövetkezett átalakulások nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy 2002-ben a korábban alkalmazásban állóknak csak a 45,3%-a akart és – saját véleménye szerint – tudott volna visszatérni korábbi foglalkoztatójához. Ez az arány 1993-ban 50,4%, 1995-ben 52,3%, 1999-ben pedig 46,4% volt.

7. sz. táblázat

A gyesen, gyeden lévőek megoszlása az ellátási idő letelte utáni visszatérés lehetősége szerint, 1993, 1995, 1999, 2002.

A visszatérés lehetősége	1993	1995	1999*	2002
A munkáltató megszűnt	8,6	9,2	10,0	12,3
Munkáltatója létezik, de nem kívánja őt alkalmazni	34,3	29,8	32,4	32,5
Munkáltatója alkalmazná, de nem akar oda visszatérni	6,7	8,7	11,2	9,9
Munkáltatója alkalmazná és vissza is akar oda térni	50,4	52,3	46,4	45,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

* Szülési szabadságon lévővel együtt.

Forrás: KSH 2001., p. 25, Frey, 2002.

A 2002. tavaszán gyesen-gyeden-gyeten lévő 283 ezres sokaságából 217 ezer fő volt foglalkoztatott a gyermekgondozási támogatások igénybevétele előtt. *Közülük 98 ezer vissza tud és akar térni előző munkahelyére, 21 ezer ugyanakkor nem szándékozik ezt megtenni.* (A többinek megszűnt a munkahelye, vagy létezik ugyan, de nem kívánja alkalmazni.) Azok közül, akik nem szándékoznak visszatérni a munkahelyükre, a legtöbben (33,7%) *újabb babát szülnének.* A másik harmadnál a fő visszahúzó erő a *munkahely tisztító hatása,* aminek többféle összetevője van. A legnagyobb súllyal (15,3%) a *több műszak* esik a latba. Fontos szerepe van a *hosszú utazási időnek,* de még nagyobb a *tömegközlekedés hiányának vagy a ritka járatszámnak.* A munkáltatóval összefüggő ok az is, hogy az *alacsony keresetek* miatt nem éri meg dolgozni. Ugyancsak gátolják az újbóli munkavállalást meghatározott *családi okok,* amelyek a vizsgált csoport kb. egynegyedét (közel ötezer főt) érintik és elsősorban a gyermekek életének a megszervezésével összefüggő feladatokat jelentenek, főleg ha az fogyatékos vagy beteg.

A gyes-gyed-gyeten lévő összességének jövőbeni elképzeléseit vizsgálva arra a megállapításra jutottunk, hogy 2002-ben majdnem 5%-kal többen akartak visszatérni a munkaerőpiacra (69,6%) a gyermekgondozási idő lejárta után, mint három évvel korábban (64,8%). E növekedésnek az lehet a forrása, hogy 17%-ról 11,6%-ra csökkent azok részesedése, akik csak a család ellátásával kívánnak foglalkozni. Ez *örvendetes jele lehet a munkavállalási hajlandóság hosszú ideje érzékelhető gyengülésében bekövetkező fordulatnak.*

A gyermekgondozási ellátást igénybevevők megoszlása jövőre vonatkozó elképzeléseik és gyermekeik száma szerint, 1999-2002.

Alternatívák	1	2	3	4 és több	Összesen
	18 éven aluli gyereket nevelők				
1999.					
Visszamegy korábbi munkahelyére	48,7	38,7	20,0	8,3	36,2
(Új) munkahelyet keres	26,1	31,2	21,5	12,5	25,6
Vállalkozó lesz	3,4	3,2	1,5	-	3,0
Várhatóan munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerül	5,0	7,5	9,2	8,3	6,6
Újabb anyasági ellátást igényel	5,9	6,5	23,1	33,3	11,6
Otthon marad háztartásbeliként	10,9	12,9	24,7	37,6	17,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2002.					
Visszamegy korábbi munkahelyére	44,9	45,3	18,1	10,2	34,8
(Új) munkahelyet keres	35,7	34,2	30,8	20,5	32,4
Vállalkozó lesz	2,2	3,3	2,2	1,2	2,4
Várhatóan munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerül	2,2	3,5	2,7	3,3	2,8
Újabb anyasági ellátást igényel	8,0	6,2	29,1	39,8	16,0
Otthon marad háztartásbeliként	7,0	7,5	17,1	25,0	11,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Frey, 2002

Jelentősen visszaesett a munkanélküli ellátás igénybevételére kényszerülő vagy számító anyák részaránya is. Elképzelhető, hogy ehelyett újabb gyermekgondozási ellátást vesznek igénybe, amire az utal, hogy 11,6%-ról 16%-ra nőtt azok aránya, akik erre a támogatásra számítanak.

Az adatok abban nem mutatnak változást 1999. óta, hogy *a nők munkába állási szándéka az eltartott gyermekek számának növekedésével arányosan csökken*. Ugyanakkor mindegyik kategóriában emelkedett azon kisgyermekesek részaránya, akik a gyermekgondozási idő lejártá után újból munkába kívánnak állni. 1999. IV. negyedévében ezek részesedése az egygyerekesek körében 78,2% volt, 2002. tavaszán 82,8%. Ugyanennyi volt a két-gyerekesek mutatója is, holott előzőleg ez még csak 73,1%-ot tett ki. A három-gyerekesek 1999. évi 43%-ával szemben 2002-ben már 51,1%-uk szeretett volna a munkaerőpiacra visszatérni, a négygyerekesek közül pedig 31,9%, ellentétben a korábbi egyötöddel. *A fővárostól a vidék felé haladva csökken a munkahelyre való visszatérés lehetősége és szándéka, amit a szülés előtt*

még vállalt, de a kisgyermek mellett már megoldhatatlan utazási nehézségek okoznak. A községekben – helybeli elhelyezkedési lehetőség híján – a városiaknál jóval többen látják az újabb gyermekgondozási támogatás igénybevételében az egyetlen kiutat.

A közelmúltban több intézkedés született a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásának megkönnyítésére (támogatás az iskolarendszerű vagy munkaerő-piaci képzéshez a gyermekgondozási szabadság ideje alatt; a „nagyszülői gyes” bevezetése a szülők kapacitásának munkavégzés céljából történő felszabadítására, a gyes-gyet és ápolási díj melletti munkavállalás esetén a munkáltató mentesítése az EHO fizetése alól). Emellett 2005-től a gyermek másfél éves koráról egy évre szállították le azt az életkort, amikortól az öt gondozó szülő munkát vállalhat.

A foglalkoztatás azonban a gyermekgondozási díj igénybevétele mellett nem engedélyezett, ami azzal jár, hogy a szülés előtt legalább 180 nap biztosítási időt felmutatni képes szülő csak a gyermeke második életévének betöltését követően mehet dolgozni, szemben a gyermekgondozási segélyre jogosultakkal, akiknek ez már gyermekük egy éves korától megengedett.

A munkaerőpiacra való korábbi visszatérés elősegítése érdekében *a gyeden lévőknek is lehetővé kellene tenni a részidős munkavállalást, gyermekük egy éves kora után.* Ezt pedig a szülők számára úgy lehetne vonzóvá tenni, ha a gyermekgondozási díj időarányosan csökkenő összegét a jogosultsági idő meghosszabbításával kompenzálnák (azaz: heti 20 órányi gyermekgondozási díj és 20 órás munkavégzés kombinálása esetén a gyed hátralévő egy éves időtartama 2 évre hosszabbodhatna).

A gyermekgondozási segély és támogatás igénybevétele mellett – heti 20 órás – részmunkaidőben ma is lehet dolgozni. A fizetett munka és a gyermeknevelés ilyen párosításának azonban az a feltétele, hogy eközben *a gyermek állami normatívával támogatott felügyelete* (bölcsődei, óvodai, családi napköziben való elhelyezése) *a napi 4 órát ne haladja meg.* Sajnálatos módon ez a szabály nem számol a munkahely és a gyermekintézmény elérhetőségének időigényével, de azzal sem, hogyha valaki a heti 20 órát nem napi négy órában, hanem pl. két tízórás műszakban akarja teljesíteni. Ezért *ezt az ésszerűtlen korlátozást sürgősen fel kellene oldani.*

De nem elég csak a kínálati oldalt ösztönözni a munkavállalásra, *a munkáltatókat is érdekeltté kell tenni a fogadókészség biztosításában.* Igaz, hogy a gyesen-gyeten lévő nők foglalkoztatottsága 4,9%-ról 6%-ra nőtt 2003-2004. között, mégis tartani lehet attól, hogy az *EHO-mentesség önmagában kevés a keresleti oldal élénkítéséhez.* Tekintettel arra, hogy a gyed-gyes-gyeten lévők társadalombiztosítási szempontból biztosítottak minősülnek, felesleges az őket a gyermekgondozási szabadság ideje alatt foglalkoztató munkáltatókkal TB-járulékot fizettetni, amennyiben az érintettek elfogadják, hogy munkavégzésükért nem jár többlet-jogosultság. Ezzel a nem regisztrált munkavégzést is felszínre lehetne hozni.

A gyermekgondozási szabadságról a munkába visszatérőknek ismét 90 napi felmondási védeltséget kellene kapniuk, a jelenlegi 30 nap helyett. Az utóbbi ugyanis még az összegyűjtött rendes éves szabadság kivételéhez sem elég, nemhogy az újbóli munkába illeszkedés nagyobb biztonságához.

A kisgyermekes nők munkavállalása szempontjából *a gyermekintézményi rendszer megléte, elérhetősége és megfizethetősége* kiemelkedően fontos. A családi és munkahelyi kötelezettségek összehangolását megkönnyítené, ha *a gyermekintézmények nyitvatartása igazodna a munka világához.* A gyermekintézmény-hálózat fejlesztése, rugalmasabb nyitvatartási rend kialakítása, alternatív gyermekgondozói szolgáltatások, mint a családi

napközi, vagy házi gyermekfelügyelet működtetése és igénybevételének elérhetővé tétele hozzájárulhatna ahhoz, hogy minél kevesebb kisgyermekes nő adja fel a munkavállalást, a gyermekfelügyelet megoldatlansága miatt, és válassza kényszerből a gyermekgondozási szabadság meghosszabbítását.

Ezt megerősítik a már idézett felmérés eredményei, amelyben arra is rákérdeztünk, hogy *igényelnének-e segítséget és konkrétan milyen formában azok, akik azért nem tudnak munkát vállalni, mert nincs kire hagyni a gyerekeiket.* (Frey, 2002)

A 9. sz. táblázatból kiderül, hogy tíz válaszadóból átlagosan kilenc igényel segítséget a gyermekfelügyelet megoldásához. A legnagyobb érdeklődés a rugalmas és a részmunkaidő iránt mutatkozik, melyek népszerűségét évek óta az összes, hasonló tárgyban végzett felmérés kimutatta. Nagy igény mutatkozik a kisgyermekes szülők körében az *otthoni gyermekfelügyelet* iránt is, leginkább a családtagoktól, ismerősöktől. Feltételezhetően azért, mert számítanak ennek ingyenességére vagy arra, hogy másfajta szívességgel viszonyozhatják ezt a segítséget. Külső szolgáltatótól, fizetség ellenében nagyon kevesen alkalmaznának bébisittert, pótmamát, vagy gyermekgondozó-nevelőnőt, aminek egyfelől nyilván anyagi akadálya van, másfelől pedig a bizalomhiány.

9. sz. táblázat

Segítség iránti igények a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásához

A legnagyobb segítséget a következők jelentenék:	Gyed-gyes-gyeten lévőek		Inaktívok		Együtt	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%
Intézményi férőhely						
- önkormányzattól	21,1	15,9	1,6	7,0	22,7	14,6
- alapítványtól, egyháztól	0,3	0,2	-	-	0,3	0,2
Gyermekintézményi férőhely a munkahelytől	6,2	4,7	0,9	3,9	7,1	4,6
Otthoni gyermekfelügyelet						
- családtagtól, ismerőstől	28,3	21,3	4,6	20,1	32,9	21,2
- fizetség ellenében	0,7	0,5	0,1	0,4	0,8	0,5
Rugalmas munkaidő	34,6	26,1	5,5	24,0	40,1	25,8
Részmunkaidő	23,5	17,7	5,7	24,9	29,2	18,8
Egyéb	3,9	2,9	1,4	6,1	5,3	3,4
Segítséget igényel együtt	118,6	89,3	19,8	86,4	138,4	89,0
Nem igényel segítséget	14,1	10,7	3,1	13,6	17,2	11,0
Összesen	132,7	100,0	22,9	100,0	155,6	100,0

A gyermekintézményi férőhely ugyancsak sokak elvárása, aminek rendelkezésre bocsátását szinte kizárólag az önkormányzattól remélik az érintettek. Az inaktívok még a gyermekgondozási szabadságon lévőknél is nagyobb arányban (24,9%; 17,7%) vállalnának munkát kisgyermekük mellett részmunkaidőben, s a rugalmas munkaidő is közel hasonló népszerűségnek örvend körükben. Az inaktívok között magasabb az „egyéb” választ adók és a segítségre igényt nem tartók aránya is.

Az „egyéb” választ adóknak egyöntetűen az otthoni munkavégzés jelentené a legnagyobb segítséget. Ha ilyen nincs, akkor viszont „legyen a munkahely a lakóhelyen, legfeljebb 7 óras munkakezdéssel.”

Ami a *részmunkaidő iránti igényeket* illeti, erre talán ma már fogékonyabb a munkáltatók, miután 2005-től az EHO-t időarányossá tették. Ugyanakkor az egyéneknek is nagyobb biztosítékra lenne szükségük munkaidő-preferenciájuk érvényre juttatásához. Nevezetesen arra, hogy a *kisgyermekes szülők kapjanak alanyi jogot a részmunkaidős foglalkoztatásra, amíg gyermekeik az általános iskola első osztályát be nem fejezik.* Ennek anyagi konzekvenciáit a szóbanforgó lehetőséggel élő munkavállalónak kell állnia. Emiatt – az időarányos kereseten túl – legalább más hátrány nem éri őket, miután 2004. január 1-jétől a *részmunkaidőt a szolgálati idő számításakor már nem arányosítják,* hanem teljes egészében szolgálati időnek veszik, s az arányosítás csak a kereset tekintetében valósul meg.

A munkáltatók felé kötelezettségként kellene előírni, hogy *ésszerű időn belül teljesítsék a munkavállalók igényét, amennyiben azok teljes munkaidőre vissza kívánnak térni.*

A rugalmas foglalkoztatás többi formájának elterjedtségéről a munkaerő-felmérés adataiból tájékozódhatunk. A 10. sz. táblázat az *alkalmazásban állókra és önállókra bontva mutatja be a nők és férfiak atipikus munkavégzésben való részvételét.*

10. sz. táblázat

Atipikus munkavégzés a főmunkahelyen 2004-ben

Atipikus munkavégzés	Alkalmazásban állók*				Önállók			
	Férfiak		Nők		Férfiak		Nők	
	Rendszeresen	Alkalmanként	Rendszeresen	Alkalmanként	Rendszeresen	Alkalmanként	Rendszeresen	Alkalmanként
Több műszak	16,2	3,6	15,4	2,5	4,4	4,4	8,8	3,9
Rendhagyó	10,4	5,1	6,9	3,5	14,4	6,3	11,7	5,2
Este	11,0	17,8	7,6	10,8	10,4	24,9	9,6	20,6
Éjszaka	7,7	11,5	3,9	5,8	4,1	101,2	1,7	6,2
Szombaton	11,6	29,2	8,7	19,3	26,5	38,3	27,5	31,6
Vasárnap	8,1	20,3	5,5	12,2	15,2	30,8	11,9	20,8
Otthon	1,5	5,0	2,1	6,5	13,8	13,1	18,7	12,3
Táv munkában	0,9	1,0	0,7	1,0	1,7	1,9	1,4	1,9

*Alkalmazottak, szövetkezeti tagok, társasvállalkozás tagjai

Forrás: KSH munkaerő-felmérés adatai

Több műszakban az alkalmazottak egyötöde dolgozik; a férfiak valamivel nagyobb arányban, mint a nők.

Rendhagyó munkarend az alkalmazásban állók mintegy 13%-át jellemzi, s ez is jobbra a férfiakat. Az esti, éjszakai és hétvégi munkavégzést *antiszociális munkarendek* gyűjtőnéven szokás emlegetni. Ezeket rendszeresen ugyan keveseknek kell vállalniuk, de alkalmanként sok embert érintenek. A férfiak előfordulása itt is sokkal gyakoribb, mint a nőké.

Rendszeresen este a férfi alkalmazottak 11%-ának és a nők 7,6%-ának kell dolgoznia. Az *éjszakai munkában* 7,7 ill. 3,9%-uk érintett. Általában *szombatra* esik minden tizedik alkalmazottnak a munkaidő-beosztása, továbbá a férfiak 8,1%-ának és a nők 5,5%-ának *vasárnapra*.

Otthoni munkavégzés – rendszeresen vagy alkalmanként – az alkalmazásban állók 7,5%-ára jellemző, s alig tapasztalható különbség az arányok tekintetében férfiak és nők között. A *táv munka* elterjedtsége egyelőre igen szerény: két százalék alatti.

Az *önállók* atipikus munkavégzésben való részvétele eltér az alkalmazottakétól. A *táv munka* rájuk sem jellemző, de az otthoni munka nagyon is, ami bizonyára azzal magyarázható, hogy a vállalkozás telephelye és a vállalkozó lakóhelye azonos. Több műszakban sokkal kevesebben dolgoznak – rendszeresen vagy alkalmanként – a vállalkozók közül, mint az alkalmazottakból, ugyanakkor jóval többen rendhagyó időbeosztásban, továbbá este, szombaton és vasárnap. Az *önállók* körében közelebb áll egymáshoz a nők és férfiak részvétele az atipikus munkavégzési formákban, mint az alkalmazottak esetében.

Egy 2002-ben végzett EU felmérés szerint – aminek eredményét az *Employment in Europe 2003. évi kötete* tette közzé – *Magyarországon a legrugalmatlanabb az alkalmazottak munkaidő-beosztása a 25 EU-tagállam közül.* (EC 2003.) A munkavállalók – legyen szó nőkről, vagy férfiokról - több mint 90%-a fix kezdési és befejezési idővel dolgozik a munkahelyén. A fennmaradók felének a munkaidő-beosztása a munkáltató és munkavállaló kölcsönös megállapodásának tárgya, a másik fele pedig önmaga határozhatja meg, hogy mikor dolgozik. A munkaidő-bankok alkalmazása ismeretlen fogalom. Annak ellenére, hogy a munkavállalók nagy érdeklődést mutatnak a rugalmas foglalkoztatás különböző formái iránt, - különösen a kisgyermekes anyák.

Budapest, 2005. március

Felhasznált irodalom

1. Commission of the European Communities, 2005.: Draft Joint Employment Report 2004/2005. Brussels
2. Commission of the European Communities, 2004.: Employment in Europe 2004, Brussels
3. Commission of the European Communities, 2003.: Gender pay gaps in European labour markets, Brussels
4. European Commission, 2003.: Flexibility, security and quality in work, In: Employment in Europe, 2003, Brussels, pp. 125-157
5. Frey Mária, 2002.: A gyermeknevelési támogatásokat igénybe vevő és a családi okból inaktív személyek foglalkoztatásának lehetőségei és akadályai, A HU9918-13 Phare program keretében végzett statisztikai kutatás zárótanulmánya, Budapest, augusztus
6. Group of experts on Gender and Employment, 2002.: Impact evaluation of the EES; Equal Opportunities for Women and Men, EMCO/26/060602/EN_REV1
7. Központi Statisztikai Hivatal, 2002.: Család változóban, 2001., Budapest, szeptember
8. Központi Statisztikai Hivatal, 2004.: A munkaerő-felmérés idősorai, 1992-2002, Adattár, Budapest
9. Központi Statisztikai Hivatal, 2004/a.: Munkaerő-felmérés 2003. Budapest